

Tasarruf Yıllarında Moda ve Sümerbank

Fashion and Sümerbank during the Years of Utility

Fehmiye Dilek Himam Er, *Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi*, 0000-0002-5815-9300

Elvan Özkavruk Adanır, *Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi*, 0000-0003-2821-641

Özet

Moda tarihinde 1920'lerden İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, tasarruf yılları sebebiyle başlayan zorunluluktan dolayı yeni giysiler ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde "çağdaş" (asri) bir toplum yaratma kavramı resmî ideoloji olarak benimsenmiştir. Özellikle de 11 Temmuz 1933 tarihinde Sümerbank'ın Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmasıyla birlikte Türkiye'de daha rasyonel bir moda ve maddi kültür yaratılmıştır. Ülkeyi kalkındırmak, halkı çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak gibi ulusal hedeflerin etkisinde yerli olana talebi arttıran Sümerbank kurumu bu süreçte önemli görevler üstlenmiştir. Türkiye'nin kalkınma döneminin bir göstergesi olarak bir dönemin modasını başlatan Sümerbank, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından başlatılan sanayileşme hamlesinin sembol isimlerinden biri olmuştur. Sümerbank yaklaşık 2000'li yılların başlarına kadar üretimine devam etmiş olup özelleştirme süreciyle beraber ülkenin her yerinde tüm fabrikalarını ve mağazalarını kapatarak Türkiye moda ve tekstil tarihine dair kendi özgün desenlerini yaratan bir Türk markası olarak tarihe adını yazdırmıştır. Bu analizde Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türk kadınının modernleşme hikâyesi tasarruf yıllarında yayınlanan dergilerdeki yazı ve aile arşivlerinde yer alan görseller aracılığı ile aktarılmaya çalışılmıştır. Sümerbank kumaşları ve bu kumaşlardan yaratılan giysiler üzerinden de değişen topluma rol modeli oluşturacak ideal modern vatandaşın görsel olarak nasıl temsil edildiğine dair analizlere yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Sümerbank, tekstil, tasarruf modası, Türk giysi tarihi, moda.

Akademik Disiplin(ler)/alan(lar): Moda, tekstil, moda tarihi.

Abstract

In the history of fashion, from the 1920s until the end of the Second World War, new clothes emerged out of necessity due to the utility years. During the Republican era, the concept of creating a civilized society was adopted as the official ideology. Especially with the establishment of Sümerbank by Mustafa Kemal Atatürk in the 1933, July 11th, a more rational fashion and material culture was created in Turkey. Under the influence of national goals such as developing the country and creating a modern civilization, the Sümerbank institution, which increased the demand for domestic goods, played an important role in this process. Sümerbank, which initiated the fashion of an era as an indicator of Turkey's development period, became one of the symbolic names of the industrialization move initiated after the establishment of the Republic. Sümerbank continued its production until the early 2000s, and with the privatization process, it closed all its factories and stores all over the country and left its name in history as a Turkish brand that created its own unique patterns in Turkish fashion and textile history. In this study, the modernization story of Turkish women in the early years of the Republic is conveyed through articles published in magazines during the years of savings and visuals in family archives. Through Sümerbank fabrics and the garments created from these fabrics, it will be analysed how the ideal modern citizen as a role model for the changing society is visually represented.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Sümerbank, textile, utility fashion, Turkish dress history, fashion.

Academic Disciplines/fields: Fashion, textile, history of fashion.

- **Sorumlu Yazar:** Fehmiye Dilek Himam Er.
- **Adres:** İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi
- **e-posta:** dilek.himam@ieu.edu.tr
- **Çevrimiçi yayın tarihi:** 11.10.2023
- **doi:** 10.17484/yedi.1334203

Geliş tarihi: 28.07.2023 / **Kabul tarihi:** 07.09.2023

1. Giriş

Cumhuriyet'in kurulması ile yapılan devrimler halkı bir bütün olarak kabul edip, bu süreci yine halk odaklı bir anlayışla şekillendirmiştir. Sanayi, tarım, eğitim gibi alanlarda yapılan birçok devrim, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kültür-sanat alanında da yapılmıştır. Harf devrimiyle başlayan süreç, kültür ve sanat alanına büyük bir yenilenmeye yol açmıştır. Cumhuriyet ve yeni Türkiye anlayışı, halkın okur-yazar sayısındaki artışla, ilerleyen süreçte de eğitimin sanat ve kültüre yansımalarıyla gittikçe benimsenmiştir (Buçukoğlu, 2020). Cumhuriyet'in kurucuları, başlangıç olarak doğu-batı zıtlığına vurgu yapan "Batılılaşma" sözcüğü yerine "çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma" kavramını öne sürmüş ve dönüşümün ideolojisini "çağdaş toplum yaratma" hedefi etrafında oluşturmuşlardır (Özkavruk Adanır ve diğ., 2016). Cumhuriyet döneminden sonra kadın hareketleri ve Türkiye'nin siyasi rejiminin ana amacı demokratikleşme yolunda ilerlemek olmuştur. Tüm Batı dünyasını saran ekonomik buhran sonucu Türkiye'de de 1929 ekonomik krizi yaşanmıştır. Sosyal yaşam, hala Cumhuriyet'in getirdiği biçimdedir ve toplumda bir esnaf tabakası ortaya çıkmıştır. Dokumacılar gibi çeşitli gruplar kendi aralarında Küçük Sanat Kooperatifleri kurmuşlardır. Yeni yaşam biçiminde artık tüketime olan talep artmış ve yabancı mallara duyulan ilgi devleti zor durumda bıraktığı için "Yerli Malı" kampanyaları ortaya çıkmıştır. 1933'te kurulan Sümerbank ile giyim ve dokuma sanayicileri devlet tarafından korunmaya alınmıştır. Tüm bu yeniliklerin sonucunda Sümerbank kendi kumaşlarını, kendi özgün desenlerini ortaya çıkararak Anadolu'da bir moda devrimi yaratmıştır. Bu dönemin en tipik kumaş modası desenli basma kumaşlar olmuştur.

Halkı ekonomik kısıtlamalardan dolayı yerli malı kullanmaya özendirme amacıyla devlet eliyle kurulan Sümerbank Kurumu, 1930'lu yıllardan itibaren ülkenin her kentinde açılmaya başlamıştır. Kayseri Bez 1934, Bursa Merinos ve Bünyan 1935, Ereğli Tekstil 1936 yılında kurulmuştur. Nazilli Basma Sanayii 1937 yılında bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından açılmıştır. Bu yılı takiben isen Gemlik, Malatya, Isparta, Kastamonu, Adana, Erzincan, Hereke, İzmir Halkapınar gibi birçok ilde Sümerbank fabrikaları kurulmuştur. Ancak özelleştirme politikaları neticesinde Sümerbank kurumlarını kapatıp üretimlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Sümerbank Türkiye tekstil tasarım kimliğinin oluşmasında ve Türk modasında özgün bir üslup oluşturma alanında adeta bir okul olmuş, binlerce desen yaratarak dünya modasını Anadolu çizgileri ile harmanlayan tasarımcılar da yetiştirmiştir (Bulgun, Adanır, Himam Er, 2015).

Sümerbank Halkapınar Basma Sanayi Müessesesi'nde 1956-2001 yılları arasında üretilmiş kumaşlardan oluşan kartelalar İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi arşivinde 2001 yılından itibaren koruma altına alınmıştır. Yaklaşık 200.000 farklı kumaş örneğinin yer aldığı 7000 kumaş kartelasını barındıran bu arşivin, bir bölümü 2015 yılında İZKA projesi kapsamında "Dijital Tekstil Desen Arşivi ve Sanal Müze Oluşturulması" başlıklı bir proje ile dijitalleştirilmiştir. Proje kapsamında 400'ün üzerinde desen on farklı grupta incelenerek kitap halinde basılmıştır (Bulgun, Adanır, Himam Er, 2015). Bu çalışmada Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan ve Türkiye moda ve tekstil tarihinde oldukça özgün bir değeri olan Sümerbank'ın tasarruf yıllarındaki tasarım anlayışı, Türk kadınının Cumhuriyet dönemiyle başlayan değişim süreci, Sümerbank kumaşlarından üretilen giysiler üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada Sümerbank Halkapınar Basma Sanayi Müessesesi'nin 1959 yılı mart ayı basma imalat albümünde yer alan kumaşlara yer verilmiştir. Kullanılan görsellerin bir bölümü aile albümlerinden seçilmiş, o dönemde yeni Türk vatandaş idealinin nasıl biçimlendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Öncesi Osmanlı'da Moda Anlayışı:

İslamiyet'in kabulü ve Anadolu'ya geliş Türklerin farklı kültür ve dinlerle tanışmasına yol açmış ve sosyal yaşamda da değişim başlatmıştır. On üçüncü yüzyıldan itibaren Osmanlı'da oldukça renkli olan Selçuklu giyim kültürünün etkisi görülmüştür (Sevin, 1991). Selçuklu döneminde göçebe toplumsal yaşamdan kent hayatına geçen kentli kadın modeli ise Osmanlı döneminde özellikle on dokuzuncu yüzyılda başlayan "Alafranga" yaşam ve modern zevklerle beraber "moda" diye bir kavramla tanışmıştır. Ancak moda kavramı Tanzimat döneminde toplumun çoğunluğu tarafından korkulu bir rüya olmuştur. Berktaş'a göre, Türkiye de dâhil olmak üzere pek çok Müslüman ülkede, özellikle radikal İslam'a göre modernlik/Batılılık, Müslüman toplumunu çürüten bir hastalık olarak ele alınmıştır. Kadınların konum ve davranışları da bu çürümenin baş göstergesi kabul edilmiştir. Hatta bu dönemde kadınların Batılı yaşam tarzının yozlaştırıcı etkilerine daha açık olduğu düşünülür (Berktaş, 2003).

18. yüzyılda III. Ahmed döneminde (hüküm süresi 1703-1736), Sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa (sadrazamlık dönemi 1718-1730) İstanbul'da yaşayan Müslüman Türk kadınlarının kılık kıyafeti ile ilgili bazı düzenlemeler getirmiştir. Reşat Ekrem Koçu İstanbul Kadısı, Yeniçeri Ağası ve Bostancıbaşı Ağa'ya ilan edilmesi için gönderilen fermanı şu şekilde aktarmıştır:

İstanbul memleketimizin yüzüsu, ulemâ, sulahâ ve üdebâ beldesidir; halkının da günlük kılık kıyâfetinin şeriat emrine uygun olması devlet namusu gereğindedir. Fakat harbler yüzünden çok mühim işlerle uğraşılırken bu husus ihmal edilmiştir. Bâzi yaramaz kadınlar bunu fırsat bilip sokaklarda halkı başdan çıkarmak maksadı ile aşırı süslenmeye başlamışlardır. Yeni biçimlerde çeşitli esvablar yaptırıldılar, Hristiyan kadınları taklit ederek başlarına acâib serpuşlar geçirdiler. Nice utanc verecek biçimler çıkarıp namus edebini tamamen ortadan kaldırdılar. Birbirinden görerek bu hal namuslu kadınlar arasında da yayıldı. Kadınlar bu yeni çıkma esvablardan yaptırılmaları için kocalarını zorlamaya başladılar...

Bundan böyle kadınlar bir karıştan ziyade büyük yakalı ferace ve üç değirmiden fazla baş yemenisi ile sokağa çıkamayacaklardır. Feracelerde süs olarak bir parmaktan enli şerid kullanılmayacaktır. Bu yasakları dinlemeyecek olan kadınların sokakta yakalarının kesileceği ve esvablarının yırtılacağı ilan olunsun. Dinlememekte ısrar edenler yakalanıp başka şehirlere sürüleceklerdir... Bu yasakları dinlemeyen terziler ve şeritçiler de ayrıca şiddetle cezalandırılacaklardır. Yasakların tatbikinde ihmaliniz görülürse siz de şiddetle ceza göreceksiniz. Haziran 1725. (Koçu, 1969)

Moda Tanzimat döneminde çürümenin baş nedeni olarak algılanmıştır. Bunun nedenlerinden biri, eski İslami geleneklere göre yaşayan kitleler ile bu kitleyle aralarında büyük mesafeler taşıyan küçük ama "alafranga" yaşam sürdürenlerin ilişkileridir (Göle, 1991). II. Abdülhamit (hüküm süresi 1876-1909), döneminde de 1889 yılının Eylül ayında kadınların kılık kıyafeti ile ilgili kısıtlamalar gazetelerde şu şekilde yer almıştır. "Resmi-Şimdiye kadar yapılan tembihlere aykırı olarak bu aralık Müslüman kadınlarından bazılarının islâm edeb ve namusuna aykırı açık saçık gezmekte oldukları görülmektedir. Bu hâlin önlenmesi için zâbitaya şiddetli emirler verilmiştir" (Koçu, 1969).

Tanzimat döneminden sonra moda, bu dönemde Batı toplumundan etkilenilmesi neticesinde her alanda ve özellikle de üst sınıflar arasında başlayarak alt sınıflara doğru dolaşıma girmiştir. Bu dönemde Fransa'dan alınan en son giysi modelleri çoğunlukla üst sınıf kadınlar için popülerleştirilmiş ve üst sınıfa dahil olmak isteyen kadınlar bu giysileri giymiştir. Aynı zamanda hâkim giyim söylemleri aracılığıyla çeşitli grupların ideolojik ifadelerinin temsil edildiği bir dönemdir. Özellikle on dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadarki zaman diliminde giysiler, kadınlar üzerinde cinsiyet hegemonyalarının güçlü ifadeleri olmuştur. Osmanlı ve Türk kadını için de benzer hegemonik cinsiyet söylemleri, Tanzimat'tan bu yana birçok değişim yaşanmasına rağmen, oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Göle, 1991).

Tanzimat'tan itibaren Batılılaşmanın ölçütleri kadınların mahremiyeti ve cinsiyetler arası ilişkiler, mekân düzenlemeleri, yaşam biçimlerine bağlı olarak hızla değişmiştir. II. Abdülhamit döneminde çarşafı kadınlar için İsveç jimnastiği dersleri başlamış, Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri beline peştamal bağlanmış Yunan heykellerini çıplak model olarak kullanmıştır. İkinci Meşrutiyet'te kadınlar çarşaflarını Avrupa modasına göre uyarlamış, peçe takma konusunda esnek davranmış, sokaklarda kocalarının eşliğinde görünmeye başlamıştır (Göle, 1991). On dokuzuncu yüzyılda basılı medyanın hızla çoğalmasıyla birlikte topluma ev ekonomisinden evlilik adabına kadar birçok öğüt verilmiştir. Bütün düzenleyici söylemler gibi modern burjuva aile yaşamı da ötekilerin farklı olmasına muhtaç olduğundan, toplumsal cinsiyetin belli biçimlerini normalleştirip diğerlerini dışlamıştır. Bu sırada ilk modernleştirilmeciler hem Batının özgür düşünce yapısını hem de geleneksel ataerkil yapıdaki yozlaştırıcı özellikleri eleştirmişlerdir (Kandiyoti, 1995).

İkinci Meşrutiyet sonrasında kadınların özgürlük taleplerinin arttığı ve siyasi baskının azaldığı dönemlerde kadın kıyafeti toplumsal alanda daha hızlı değişmiştir ve Cumhuriyet'in ilanı ile Türk moda tarihindeki en belirgin ve hızlı değişimler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında ülkesini fedakârca savunan Türk kadınının saygı görerek daha iyi bir statüde olması için toplumun kadını algılayışında da yönlendirici ve öncü bir rol üstlenmiştir (Özkavruk Adanır ve diğ., 2016). Atatürk'ün emriyle kurulan Cumhuriyet Kız Enstitüleri, eğitimci ve güçlü kadın bireyler yetiştirme hedefiyle yola çıkarak, yerli ve milli değerlerini koruyan bir ilkeyle moda tarihinde önemli izler yaratmış kurumlar olarak Türk giysi ve moda tarihinde yerini almıştır. Cumhuriyet tarihinin en önemli kurumlarından biri olan Kız Enstitüleri ve hemen ardından açılan Olgunlaşma Enstitüleri biçki-dikiş eğitimi veren kurumların çok ötesinde bir işleve sahip olmuştur. Tarihi Osmanlı dönemindeki Kız Sanayi Mektepleri'ne uzanan Kız Enstitüleri ve sonrasında açılan Olgunlaşma Enstitüleri'nin kurulmasıyla başlayan dönüşümler, Türk moda tarihinde oldukça önemlidir. Elif Ekin Akşit, Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi adlı kitabında Köy Enstitüleri'nden çok önce kurulan Kız Enstitüleri'nin 1938-1939 sonrası Olgunlaşma Enstitüsü ve teknik liselere bölünme sürecine girdiğini belirtmiştir (Akşit, 2005). Bu kurumlar Türk modasının çağdaş silüetlerini yerel değerlere saygı duyarak ortaya koyan önemli merkezler olarak Türk moda tarihinde yer almıştır.

1.1. Tasarruf Yıllarında Moda Kültürü: 1930'lu Yıllar

1930'lu yıllar dünyanın birçok ülkesinde büyük ekonomik zorlukların yaşandığı bir dönem olarak hatırlanmaktadır. Giysi modası ise tüm sınıflara yayılarak kadının farklılaşan toplumsal rollerine uygun olarak şekillenmiş, farklı sınıflara ait kişilerin giyim tarzları birbirine yakınlaşmıştır. 1920'li yıllardan farklı olarak giysilerin etek ve kol boyları uzamış, bel hattı normal pozisyonuna gelmiştir. Bu yıllarda giysilerde sadelik ön plana çıkmış, süslemeler azalmıştır (Özkavruk Adanır & Himam Er, 2021). Üretilen kumaşlarda da çok renkli desenler tercih edilmemiştir.

1930'lu yıllarda moda da verev kesim giysiler tercih edilirken 30'ların başında uzun olan etek boyları, 1939'da kısalarak diz altına gelmiştir. Bu dönemde aktris Katharine Hepburn ve Marlene Dietrich'in öncülüğünü yaptığı bol pantolonlar da moda da yerini almıştır (Cole & Deihl, 2015). 1920'lerde moda olan çan şapkadan vazgeçen kadınlar saçlarını uzatmaya başlamış, bluz ve etek takımlar kadınların iş yaşamında tercih ettiği parçalar olmuştur (Laver, 2002).

Kısaca dünyada giysi modasının, demokratikleştiği ve giyimde Haute Couture'ün yerini hazır giyime bıraktığı söylenebilir. Ekonomik bunalım ve savaş giysilerde kullanılacak kumaş ve malzeme kıtlığına da yol açmıştır. Ayrıca savaşların etkisiyle keskin hatlı giysiler moda olmuştur. Keskin hatlar tasarımın diğer alanlarında da kendini göstermiştir. Paris modasına ek olarak İtalyan ve Alman modasında gelişmeler olmuştur. Özellikle Avrupa'da modada ulusal akımlar büyük rol oynamıştır (Lehnert, 2000).

Türkiye'de ise 17 Şubat 1926 tarihli Medeni Kanunu'nun ilanı ile kadının sosyal ve ekonomik hakları düzenlenmiştir (Berktaş, 2004). Bu dönemde Cumhuriyetin kazanımları ve kadının toplum içinde yeni rolleri sıklıkla vurgulanmıştır. "Yeni Cumhuriyet kadını, aydın ve akıllı, laik ve vatansever olmanın yanında sosyal yaşamda yerini almalı ve ülkenin gelişimine ve ulusun eğitimine katkıda bulunmalıdır. Tüm bu özelliklere ek olarak kadından sağlıklı ve güçlü olması da beklenmektedir" (Özkavruk Adanır, vd., 2016). Bu dönemde ayrıca Cumhuriyet kadınının yeni rollerinin halk tarafından kabul edilmesini kolaylaştırmak için popüler dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergilerde yazılar, makaleler ve fotoğraflar modern olmak için yapılması gerekenlere odaklanmıştır (Özkavruk Adanır, vd., 2016). Özellikle büyük şehirlerde yaşayan kadınlar çarşaf yerine elbise, tayyör, döpiyes, şömizye bluz, pardösü, manto gibi giysiler tercih ederek sosyal hayatta yerlerini almışlardır (Karlıklı, 1998). Dergiler Avrupalı kadınların giysilerini gösteren çizimlere yer vererek Türk kadınının Avrupa modasını takip etmesini sağlamıştır (Özkavruk Adanır, vd., 2016).

Türkiye'de güzellik kraliçelerinin seçilmesi de bu yıllara rastlamaktadır. Kadınlar arasında bir güzellik yarışması düzenleme fikrini 1929 yılında Cumhuriyet gazetesi ortaya atmıştır. Fikir hemen benimsenmiş ve ülkede ilk güzellik yarışması düzenlenmiştir. 1932 yılında düzenlenen yarışmada Türkiye Güzellik Kraliçesi seçilen Keriman Halis Hanımın daha sonra Dünya Güzeli seçilmesi Avrupa basınında da büyük yankı uyandırmıştır (Görsel 1) (50 Yıllık Yaşantımız 1923-1933, Cilt:1 Milliyet Yayınları, 1975). Çarşıftan çıkarak Batılı giyim tarzını benimseyen Cumhuriyet kadını için güzellik yarışmaları ulusal bir görev olarak tanımlanmıştır (Alkan, 2004).

Görsel 1. Keriman Halis Avrupa Basınında (éve,1932).

Dönemin karikatür dergilerinde ve basında Batı modasını yakından takip eden Türk kadınının moda tutkusu eleştirilerek (Görsel 2) değişimin sadece görünüşte kaldığı iddia edilmiştir (Özkavruk Adanır, vd., 2016, s. 230). Türk kadını değişmeye devam etmiş, spor faaliyetleri de kadının yaşamında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Dergilerde spor yapmanın önemini vurgulayan çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. "Çeviklik Temin Eden Hareketler" başlıklı bir yazıda "Kadın vücudunun adaleli, çevik ve güzel olması için Avrupa yeni bir ilim yaratmıştır. Enstitüleri, profesörleri olan bu ilmin sayısız talebesi vardır. Genç, evli her kadın vücuduna estetik bir güzellik verebilmek için muayyen bir metotla çok çetin vücut hareketleri yapar." denmektedir (7 Gün Dergisi, 1939). Ayrıca müfredata beden eğitimi dersleri ilave edilmiş, giysilerde spor giyim popülerleşmiştir.

Görsel 2. Türk kadınının moda tutkusunu eleştiren bir karikatür örneği (Milliyet Yayınları, 1975).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulması ile devlet öncülüğünde sadece kurumsal yapıları değil, aynı zamanda halkın dış görünüşünü, alışkanlıklarını, yaşam biçimlerini ve dünya görüşünü de dönüştürmeyi amaçlayan bir modernleşme süreci başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkenin eğitim, hukuk, sosyal yaşam, giyim, müzik, mimari ve sanat alanlarında Batı normlarını benimsemesine yönelik başlattığı reformlarla beraber Türkiye'de öncü modeller denenmiştir. Türk kadını iyi bir anne ve eş olmanın yanı sıra toplumsal hayatta farklı alanlarda çalışarak ülkenin gelişimine katkı sağlamak için var gücüyle çalışmıştır. Basında, çalışma hayatında yer alan Türk kadınlarının haberlerine sıklıkla yer verilmiştir (Özkavruk Adanır ve diğ.,2016). İlk Türk kadın doktorların yer aldığı fotoğraf kadınların kazandıkları hakların ve toplum içinde görünürlüklerinin artmasının bir kanıtıdır (Görsel 3).

Görsel 3. 1929 yılında İstanbul'da ilk kadın doktorlarımızdan bir grup (Milliyet Yayınları, 1975).

1923 yılında İzmir’de düzenlenen I. İktisat Kongresi’nde alınan kararlar doğrultusunda yerli girişimci sınıfın oluşturulması planlanmış, gereksinim duyulacak finans sorununun çözümü için Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur. Ancak ekonomik krizler sonucu bankadan beklenen verim alınamamış ve bankanın işletmeleri Devlet Ofisine devredilmiştir. Bu devir işlemi de sorunu çözemeyince 11 Temmuz 1933 tarihinde Sümerbank kurulmuştur (Erdal, Atatürk Ansiklopedisi). Atatürk Ansiklopedisinde Sümerbank’ın kuruluş amacı kanunda; “Alelumum sanayi işleri ve bankacılık muameleleri ile iştiğal etmek” olarak yazılmıştır. “İştiğal edeceği konular da Devlet Sanayi Ofisi’nden devralınan fabrikaları işletmek ve özel sanayi işletmelerindeki devlet iştirak hisselerini ticaret kanununa göre idare etmek, özel kanunlarla verilmiş haklara dayanarak yapılacak fabrikalar hariç olmak üzere devlet sermayesi ile inşa edilecek bütün sanayi kuruluşlarının etüd ve projelerini kurmak ve işletmek olmuştur.” (Erdal, Atatürk Ansiklopedisi).

Sümerbank ile başlayan “yerli malı haftaları” ile de desteklenen yeni ulusal kimliği inşa etme sürecinde, yurt ekonomisine katkıda bulunacak pek çok yenilik gerçekleştirilmiştir. Yerli malı kullanımı konusundaki hassasiyet özellikle giyim endüstrisinde etkili olmuştur.

Görsel 4’te görülen 1925 Aralık ayında hükümetin meclise getirdiği yerli kumaştan elbise giyme tasarısı, ülkede birçok düzenleme yapılmasına sebep olmuştur (Alpan, 2003).

Görsel 4. 09 Aralık 1925’te Meclis Tarafından onaylanan ve 20 Aralık 1925 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Yerli Kumaştan Elbise Giyilmesine Dâir Kânûn (T.C. Resmî Gazete Arşivi Online, 1925).

1.2. 1940’lu Yıllar: Modaya Genel Bakış

1940’lı yıllar savaş sırasında ve savaş sonrasında olmak üzere içinde bir zıtlık barındırmaktadır. Savaş yıllarının tasarruf politikaları, savaş sonrası yerini görsel bir zenginliğe bırakmıştır. Bu on yıl içinde moda, tasarruf modasından “New Look”un canlı kadınsılığına keskin bir dönüş yapmış, üniforma içindeki erkekler de savaş sonrası sivil kıyafetlerine dönmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği kısıtlamalar modayı birçok açıdan etkilemiştir (Cole & Deihl, 2015).

Türkiye’de ise Atatürk’ün ölümüyle beraber biten tek parti dönemi yerini İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de çok partili döneme bırakmıştır. Tekeli’ye göre bu geçişle birlikte kadınların daha önce oynadığı demokratikleşmeyi simgeleme rolleri de işlevini yitirmiştir (Tekeli, 1982). 1945 yılında Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’e katılmasıyla birlikte Türk toplumu geleneksel kapalı düzenden modern topluma geçiş dönemine girmiştir (Kandiyoti, 1997).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye birçok alanda kendi ulusal ekonomisini canlandırmaya çalışmıştır. Savaş yıllarının yaşattığı zorluklar neticesinde dış ticaret biraz genişlemiş ve yerli malına talep başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı ve çok partili demokrasiye geçişten sonra kırsal alanlardan kentlere göçler başlamış ve bu toplumsal hareketlilik kent dokusunu tamamen değiştirmiştir. Savaş yılları ile dünya genelinde toplum içinde yoksulluk artmıştır. Bu dönem giyim kuşamın başlıca israf sayıldığı dönemdir. Eskileri giysileri

dönüştürme, ucuz kumaşlardan yeni elbiseler yapma yeni bir giysi modası yaratmıştır. İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin kıtlık zamanında az malzemeyle giysi oluşturma çalışmalarında modacıların ortaya çıkarmış olduğu giysiler; köşegen vatkalı omuzlar, sade, üniforma gibi, bele hafifçe oturan ceket izlenimleri taşımaktadır (Ormanlar, 1999). Cumhuriyet döneminden sonra kadın hareketleri ve Türkiye'nin siyasal rejimi demokratikleşme yolunda ilerlemektedir. Tüm Batı dünyasını saran ekonomik buhran sonucu Türkiye'de de 1929 ekonomik krizi yaşanmıştır. Sosyal yaşam, hala Cumhuriyet'in getirdiği biçimdedir ve toplumda bir esnaf sınıfı ortaya çıkmıştır. Dokumacılar gibi çeşitli gruplar kendi aralarında Küçük Sanat Kooperatifleri kurmuşlardır.

Savaşın ilk yıllarında moda dergilerinin savaşa verdikleri tepki anlamsız olarak nitelendirilse de sonraki yıllarda modayı savaşın dehşetine karşı bir panzehir olarak kullandıkları söylenebilir. "Karartmalar beyaz aksesuarları ortaya çıkarıyor" gibi anlamsız sayılabilecek başlıklardan savaş temalı kapaklara, okuyucuların savaş çabalarına katılmalarını içeren tavsiyelere, savaşın şok edici fotoğraflarının yayınlanmasına doğru bir değişim yaşanmıştır. Savaş sırasında düzenli yayınlanamayan moda dergileri savaş sonrasında okuyucularına kadınlıklarını yeniden keşfetmeleri çağrısında bulunmuştur (Cole & Deihl, 2015).

Savaş sırasında bazı moda tasarımcıları askere alınırken bazıları üniforma tasarlamıştır. Alman kuvvetlerinin Paris'i işgal etmeleri (Haziran 1940-Ağustos 1944) Paris'ten dünyaya olan moda akışını sekteye uğratmıştır. Kuzey Amerika ve Avrupa arasında ticaret ve iletişimde meydana gelen kesintiler Paris, Londra ve New York gibi büyük moda merkezlerinin kendi iç pazarlarına dönmelerine yol açmıştır. Moda bir propaganda işlevi görerek milliyetçiliği ifade etmeye başlamıştır. Orduların üniforma, çadır, paraşüt gibi ihtiyaçlarını karşılamak için çok miktarda kumaşa gereksinim duyulmuştur. Kumaşların renklendirilmesinde kullanılan boyaların da kısıtlı olması giyimde kullanılan kumaşların renk yelpazesini sınırlamıştır (Cole & Deihl, 2015).

ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede kumaşların tasarruflu kullanılması için tedbirler alınmıştır. Tasarruf modası olarak adlandırılan bu durum tasarımcıların beceri ve yaratıcılıklarını desteklemiştir. Ayakkabı üretiminde de farklı malzeme arayışlarına ve renk kısıtlamalarına gidilmiştir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde kadın ayakkabıları sadece altı renk üretilmiştir. Kanvas, perde ve havlu gibi kullanılmış ürünlerden spor giysilerin yapılmasında yararlanılırken savaşa giden askerlerin evlerinde bıraktıkları paltolar da yeniden kullanılmıştır. Neredeyse herkes eline geçen her çeşit malzeme ile örgü örmüştür. O dönem ABD'de moda olan "köylü eteği" baskılı kumaşlardan dikilmiştir. Kurdelelerle süslenen eteklerde ABD'nin Meksika'dan ithal ettiği ucuz kumaşlar kullanılmıştır. Dergiler bu zor zamanlarda bile modayı kadınlar için makul ve hoş bir hale getirmeye çalışmışlardır. Kısaca birbiri ile savaşan ülkelerde savaş yıllarında tasarlanan giysiler farklı adlarla anılsalar da hepsinin ortak yönü giysilerin sade bir tasarıma sahip olması ve kumaşların tasarruflu kullanılmasıdır (Buxbaum, 1999).

İngiltere'de hükümet "Make Do and Mend", "Dik ve Onar" kampanyası ile delik çoraplar, paltolar, iç çamaşırları ve benzeri giysilerin nasıl onarılacağı ile ilgili poster ve broşürler yayınlamıştır. Ayrıca ilk baskısı 1943 yılında yapılan kitapçıkta giysilerin ömrü nasıl uzatılır, yıkama ve ütü yapmanın püf noktaları, söküp yeniden örme, dikiş ve onarım gibi başlıklarda detaylı açıklamalar yapılmıştır (Dalton, 2014). Dönemin rol modelleri Prenses Elizabeth ve Prenses Margaret bu propagandaları desteklemiş, Prenses Elizabeth oto tamircisi üniforması ile poz vermiştir (Cole & Deihl, 2015).

Önceleri oldukça popüler olan ipek çoraplar da savaş sırasında lüks olmuş onun yerine pamuklu ve yünlü çoraplar kullanılmaya başlanmış, ipek çorap bulma zorluğu nedeniyle kadınlar, bacaklarının arkasına çizgi çizerek çorap varmış gibi bir izlenim yaratmaya çalışmışlardır. 1939 yılında naylonun keşfiyle birlikte, bu ucuz ve pratik malzeme kadın ve erkekler arasında çok moda olmuştur (Ormanlar, 1999). Ancak Ekim 1942 yılında naylon arzı azalmış ve naylon çoraplara tavan fiyat konmuştur. 1943 yılında da naylon çorap neredeyse bulunmaz hale gelmiştir. Çorap kıtlığı Fats Waller ve George Marion Jr. tarafından yazılan "When the Nylon Blooms Again" adlı popüler bir şarkıya da ilham vermiştir (Cole & Deihl, 2015).

Çağla Ormanlar Ok, Türkiye'de de kadın giyim modasında İngiliz, Amerikan modasına benzer değişimler takip edildiğini aktarmaktadır. 1940'ların ilk yarısında giysiler son derece sade, militer bir tarzda, köşegen vatkalı omuzlar, düz ve askeri üniformalara benzeyen ceketlerle giysiler tamamlanmıştır (Ormanlar, 1999). İngiliz donanmasının her iki Dünya Savaşında giydiği "Duffle Coat" çoban kaban savaşlardan sonra sivil halk arasında da popülerleşmiştir (Newman ve Shariff, 2009).

1940'lar ayrıca bobstil adı verilen akım ile de gündeme gelmiştir. Bobstil, "20. yüzyıl ortalarında gençler arasında yaygın olan gösterişli bir giyim biçimi; züppe" olarak tanımlanmıştır (Çağbayır, 2017). Bobstil sadece modada değil, yaşam tarzı ve edebiyatta da etkili olmuştur (Özen, 2020). Reşat Ekrem Koçu ise bobstili şu şekilde tanımlayarak Türkiye'de de etkili olduğundan bahsetmektedir:

Zamanımızdaki asi-çılgın gençliğin 1943-1944 yılları arasında öncüsü olmuş bir kuşağa verilen isimdir.; kılık kıyafette ve tuvaletde garabet aramış delikanlılar ve genç kızlardır. Bilhassa kaydetmek lazımdır, zamanımızın asi gençliği arasında ayak takımından delikanlılara ve kızlara çoğunlukla rastlandığı halde Bobstilller ekseriyetle aydın gençliğe ve geçim bakımından da varlıklı ailelere mensub idiler. Garip kılık kıyafetleri de pahalıya çıkmakta idi.

Bobstillerde tarife değer bilhassa kız kıyafetleridir. Kızlar, bluzlarının üstüne kız hüviyetine göre değiştirilmiş erkek ceketleri giymişler, uzun saçlarını ipek ağlar içine almışlar, başlarına şapka diye acaip külahlar, hatta simitci tablakârlarının başlarına koydukları halka şeklindeki yasdıkçıların ipeklisini, kadifesini koymuşlardır. Eteklikler diz kapaklarının çok yukarısına çıkmış; cömertçe teşhir edilen bacaklara varla yok arası gayet ince çoraplar geçirilmiş, bir kısmı çorabı da atarak baldır, bacak çıplak dolaşmışlar, ayakların tırnakları mercan rengine boyanmış ve ayaklara dört beş parmak, belki de daha fazla yükseklikte mantar tabanlı iskarpinler geçirmişlerdir. El tırnakları aşırı uzatılarak mercan rengine, dudaklar da hududlarını çok taşkın olarak kırmızıya boyanmıştır. Kulaklara, taşları yalancı elmas, şatafatlı, gösterişli büyük küpeler asılmış, parmaklar ve bilekler, kollar aynı boydan iri yüzüklerle, kalın kalın bileziklerle donatılmıştır. Uzun kayışlı çantalar kayışlarından omuzlara atılarak taşınmıştır. Bobstil delikanlılar da tabanları kalın köseleden veya kalın kauçuktan ağır ayakkabılar, gayet bol ceketler, dar kenarlı kumaş şapkalar giymişlerdir (Koçu, 1969).

Özellikle okumuş aydın gençler arasında çok popüler olan Bobstil Türkiye’de çok yadırganmıştır. Bu dönem özellikle gençlerin yerleşik giyim kalıplarını ve aynı zamanda da ahlak kurallarını zorlamaya çalıştıkları bir dönem olmuş, savaş sonrası ortaya çıkan varoluşçuluk akımı da gençler arasında yaygınlaşmıştır (Ormanlar, 1999).

2. Tasarruf Yıllarında Giysi Üretimi ve Terzilik Kültürü

1930’larda ve 1940’larda popüler olan Sümerbank ve Nazilli basmaları, pazenleri ya evde dikilmiş ya da özel durumlar için terzilere gidilmiştir. Dikiş bilmeyen hanımlar evlerine gündelikçi getirerek bu ihtiyaçları karşılamışlardır. 1870’lerden itibaren kullanılmaya başlanan dikiş makineleriyle beraber giysilerde de değişim süreci hızlanmıştır. Özellikle İstanbul’da devrin lüks tüketim anlayışı, dayanıklı İngiliz kumaşından “ecnebi” terzilere diktirilmiş giysiler giymektir. Tanzimat döneminde terzilik mesleğini çoğunlukla “ekalliyet” grupları üstlenmektedir. “Modistre” denilen Ermeni ve Rum terziler çoğunlukla üst gelir grubuna giysi dikmişlerdir. Osmanlı toplumunda özellikle hali vakti yerinde olan kalburüstü sınıf, terzihanelerde “ısmarlama elbise” sipariş vermişlerdir. Evde ve elde yapılmış kaba giysiler giymek yerine, elbiselerini terzilere diktiren varlıklı Osmanlılar, nüfusun küçük bir azınlığını oluşturmuşlardır. Tanzimat dönemi ile beraber hızla Batılılaşmaya başlayan Osmanlı giysileri, özellikle İstanbul’da yabancı asıllı terziler ve Avrupa ile güçlü bağlantıları bulunan Osmanlı azınlıklarına mensup terziler tarafından dikilmiştir. 20. yüzyıla girerken İstanbul’da çalışan terzilerin tamamı Hristiyan veya Musevi kökenli Frenk terzilerinden oluşmaktadır. Başlangıçta Osmanlı döneminin ahlak anlayışına uygun olarak kadın terzilerinin tamamı kadınlardan meydana gelmiştir (Karakişla, 2014). Cumhuriyet’in ilk Türk ve Müslüman terzisi olarak kabul edilen Cemal Bürün, giysi devriminden sonra mahallesinde oturan kadınlara manto dikerek terzilik mesleğini icra etmeye başlamış, Beyoğlu’nda açtığı ilk atölyesi artan taleplere karşılık veremeyince de Mısırlı Han’daki atölyesine geçmiştir. Atatürk’ün kendisine söylemiş olduğu “Cemal Bey bizim yaptığımız inkılâbı siz giydirdiniz” (Sonay Şeftalici, 2005) sözü kendisinin o dönemde ne kadar önemli bir üstat olduğunu belli etmekle beraber, terzilik mesleğinin yeni Türkiye’nin dönüşümünde ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu da göstermektedir. Yaşayan önemli Türk tasarımcılarından Yıldırım Mayruk da özellikle terzilik kültürü ile son derece az olan kaynaklara vurgu yaparken Türkiye’deki terzilik kültürü içinde Stangoli, Calibe Hanım ve Madam Kalivrusi isimlerinin Türk terzilik kültüründe son derece önemli olduğunu belirtmiştir (Mayruk, 2004).

Cumhuriyetin sosyal reform ve ulus inşası arayışında başvurduğu en temel unsurlardan biri sanayi politikaları olmuştur; ayrıca Kemalist reformlarla beraber kadınların-erkeklerin, şehirlerin, mutfakların ve sokakların görünümü değişmiş; ulusal ürünlerin kullanımını teşvik eden politikalar toplumu ekonomik, sosyal, eğitsel ve kültürel açıdan biçimlemiştir. Ayrıca Türk sanayisine katkı sağlayacak birçok öncü kurum açılmış ve bu kuruluşlardan biri olan Sümerbank, ülke çapında açılan tekstil fabrikaları ve diğer sanayi dallarından oluşan bir ağı finanse ederek Anadolu’da ulusal bir tekstil tasarım kültürü oluşturmuştur.

1933'te kurulan Sümerbank ile giyim ve dokuma sanayicileri devlet tarafından koruma altına alınmış ve Sümerbank kendi kumaşlarını, kendi özgün desenlerini ortaya çıkararak Anadolu'da bir moda devrimi yaratmıştır. Sümerbank kumaşları önce toplumda yerli malı kullanımını pekiştirmiş ve aynı zamanda da basma, pazen, tobralko, divitin gibi dayanıklı ve ucuz olan halkın tercih ettiği kumaşları üretmiştir (Ormanlar Ok, 1999).

2.1. Tasarruf Yıllarının Yerli Malı Politikaları ve Sümerbank Tasarım Kültürü

1930'lu yılların Türkiye'si ulusal kimlik mücadelesini yürütmekteyken bu yeni yapılanma sürecinde Sümerbank kumaşları ve bu kumaşlardan üretilen giysiler modern, yalın ve milli duruşuyla yeni toplumsal dönüşümde önemli bir rol oynamıştır. Sümerbank gündelik yaşam pratiklerinde yaşamın hemen her alanında sınıfsal bir ayırım gözetmemiş ürünleri bir toplumun ulusal medeniyet yaratma projesinin adeta vitrini haline gelmiştir (Baydar, Özkan, 1999). 1925 yılındaki kıyafet kanunu ile yaşanan dönüşüm Kemalist medeniyet projesini desteklerken dönemin dergileri ve reklamları aracılığıyla "kadın ve erkek için uygar" olan giysiler tanıtılarak rafine ve zarif bir estetik yaratılmıştır. Yeni yaşam biçiminde artık tüketime olan talep artmış ve yabancı mallara duyulan ilgi devleti zor durumda bıraktığı için "Yerli Malı" kampanyaları ortaya çıkmıştır. Bu dönemin en tipik kumaş modası desenli basma kumaşlar olmuştur. Tekstil endüstrisinde nitelikli teknik personelin yetişmediği, tekstil ve moda tasarım okullarının olmadığı bir dönemde Sümerbank fabrika çalışanlarını okuma yazma öğrenmeye teşvik etmiştir (Sümerbank'ın Kuruluşu, Halı Semineri Özel Sayısı, t.y.). Nazilli Basma Sanayii içinde "Molière oyunlarının provaları yapılarak, yöneticiler ve çalışanların birlikte bu oyunlarda rol aldıkları" hatta fabrika içinde düzenlenen Cumhuriyet balolarında giyilen Sümerbank kumaşlarından üretilen kostümlerin ne kadar özenle hazırlandığı da bilinmektedir. Sümerbank'ın ilk desinatörlerinden olan Zekavet Taş kendisi ile yapılan bir röportajda Sümerbank'ın yılda bir kez düzenlemiş olduğu balolara desenlerini çizdikleri basma kumaşlardan elbiseleri ile katıldıklarını belirtmiştir (İzmir Life, Nisan 2003). Hatta kadınların balo öncesinde tasarımlarını birbirlerinden bile gizledikleri söylenmektedir. Sümerbank balolarında kadınlar basma kumaştan balo kıyafetleri giyerken erkekler de basma esenlerinden kravatlar takmıştır.

Sümerbank'ın 1930'lardan 1960'lara kadar ürettiği tekstiller, tasarıma analitik bir yaklaşım sergilerken modernlik, özgünlük ve yenilik üzerine kurulu bir tasarım diline sahiptir. Bu dönemde Sümerbank tasarımlarını şekillendiren önemli bir etken de malzeme ve teknolojik kısıtlamalar olmuştur. Örneğin baskılı tekstillerde kullanılan sınırlı renk paleti, fabrikaların boyadan tasarruf etmesini sağlarken, desenler de terzilikte kumaş israfını en aza indirecek şekilde tasarlanmıştır. Küçük desenler tercih edilmiştir. Dönemin tasarımcıları da "Anadolu kadınının sevdiği şeyleri çizmeye özen gösterdiklerini" belirtmişlerdir; zaman zaman çiçekleri soyutlamışlar zaman zaman da çiçek tomurcuklarının enine kesitlerini kullanmışlardır. Geometrik ve eğlenceli polka beneği (puantiye) desenleri de genç kuşağın kullandığı desenler arasındadır (Görseller 5, 6).

Görsel 5. Mart 1959 yılına ait puantiyeli kumaş örneği (İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Tudita Arşivi, 1959 Mart ayı basma imalat albümü).

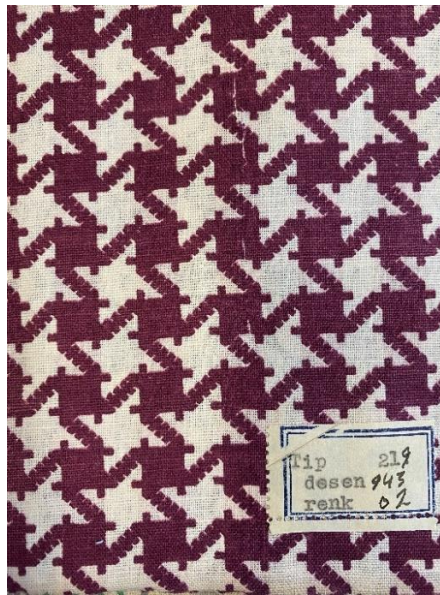
Görsel 6. Puantiyeli Sümerbank kumaşı elbisesi (Berrin Türköz) ve Sümerbank küçük çiçekli basma elbisesi (Ülkü Türköz) ile kız çocukları, 1950'lerin başı (Elvan Özkavruk Adanır arşivi ve İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2015).

Pamuklu kumaşlar üzerine basılan desenler arasında soyut çiçek motifleri tek başlarına ya da geometrik motifler ile kombine edilerek yer almıştır (Görseller 7,8). Genellikle yün iplikleri ile farklı kalite ve gramajda dokumadan desenli kaz ayağı ya da “prince de gaulle” olarak adlandırılan kumaş (Özkavruk ve Yılmaz, 2007), tasarruf yıllarında bu örnekte görüldüğü gibi baskı tekniği ile üretilmiştir (Görsel 9). Sümerbank deyince ilk olarak akla küçük çiçek desenli kumaşlar gelse de bir diğer ikonik Sümerbank deseni de çizgili kumaşlar olmuştur. Bu kumaşların bir kısmı özellikle erkek pijamalarında kullanılmıştır (Görseller: 10,11). Klasik Sümerbank pijama renkleri bordo, mavi, lacivert ve kahverengi çizgili üretilmiştir. Sümerbank desen tasarımcılarından Necdet Ogan çizgili monokrom kumaşların basılmasında bir dönem bakır baskı silindirleri kullanıldığını, ancak bir süre sonra maliyet nedeni ile bakır rulo kullanımından vazgeçildiğini aktarmıştır. Maliyet nedeni ile çok ince çizgilerden vazgeçilerek daha kalın çizgili kumaşlar tasarlanmış, bu kumaşlar Türk erkeğinin domestik ev yaşamının bir parçası haline gelip sembolik bir forma dönüşmüştür (Özdemir, 2014; Himam, 2017).

Görsel 7. Soyut çiçekler geometrik motifler ile kombine edilerek üretilmiş, iki renk ile basılmış pamuklu kumaş örneği. (İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Tudita Arşivi, 1959 Mart ayı basma imalat albümü).

Görsel 8. Tipik Sümerbank desenleri ile dikilmiş elbiseleri ile bir Türk kadını (Zehra Özkavruk), genç kız (Bedai Soyoğul) ve kız çocuğu (Ayla Özkavruk) (Elvan Özkavruk Adanır arşivi ve İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2015).

Görsel 9. Genellikle dokuma deseni olarak kullanılan kazayağı desenin baskı tekniği ile üretildiği 1959 yılına ait pamuklu Sümerbank kumaş örneği (İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Tudita Arşivi, 1959 Mart ayı basma imalat albümü).

Görsel 10. Çizgili Sümerbank pijaması ve çarşafı ile Türk delikanlıları (Saim Göker ve Aykut Özkavruk), 1960'lı yılların başı (Elvan Özkavruk Adanır Arşivi ve İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 2015).

Görsel 11. 1959 yılına ait çizgili Sümerbank kumaşı (İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Tudita Arşivi, 1959 Mart ayı basma imalat albümü).

Sonuç

Erken cumhuriyet reformları, Batı etkilerine ilişkin Tanzimat reformları ile bir şekilde devamlılık göstermiştir. Cumhuriyet'in 1923'te ilanından sonra, kıyafet devletin resmi bir düzenlemesi haline gelmiş ve "yeni Türk" modern, medeni bir topluma geçişi temsil eden önemli bir görsel sembol haline gelmiştir. Diğer modernleşen rejimlerde olduğu gibi Türkiye'de de moda, modernliğin ve ulusal kimliğin bir işareti olmuştur. Bu çabada Sümerbank hayati bir rol oynamıştır. Dünya çapında, Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı farklı sınıfların giyim alışkanlıklarını birbirine yakınlaştırmaya yardımcı olmuştur. Savaş zamanlarında malzeme kıtlığı her yerde elbise üretimini ve kumaş tüketimini sınırlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ulusal modernleşme projesi ile birlikte rasyonel, laik ve aydın bir toplum olma yönünde modernitenin temel kavramlarına odaklanmış ve bu süreçte yeni vatandaş ve onun modern yaşam tarzı dönemin gazete ve dergileri aracılığıyla topluma tanıtılmıştır. Yeni rejim sıklıkla askeri ya da okul üniforması giyen, elinde bayraklar taşıyan sağlıklı genç kız imgeleriyle, kimi zaman da balolarda dans eden şık kadınlar ile temsil edilmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin tekstil endüstrisi, tasarruf yıllarında modern Türk ulusunun inşası için hem modeller hem de maddi araçlar sağlamıştır. Sümerbank'ın fabrikaları, sadece İstanbul ve Ankara'da değil, Anadolu'nun geniş bir coğrafyasında Türk kitlelerine yeni ideolojinin değerlerini ve alışkanlıklarını aşılamanın kilit kurumları olmuştur. Sümerbank'ın pamuk, yün, sentetik kumaşlar ve viskozdan üretilen tekstil ürünleri, 1933'ten 1950'lere kadar ülkede büyük ölçüde tek tip bir giyim ve ev tekstili tarzı yaratılmasına da yardımcı olmuştur. Sümerbank yaklaşık 2000'li yılların başlarına kadar üretimine devam etmiş olup 1980'li yıllarda da bahsedilecek olan özelleştirme süreciyle beraber zor zamanlar yaşamaya başlamıştır. 2000'li yıllarda ülkenin her yerinde tüm fabrikalarını ve mağazalarını kapatarak Türkiye moda ve tekstil tarihine dair kendi özgün desenlerini yaratan bir Türk markası olarak tarihe adını yazdırmıştır. Sümerbank sadece fabrika değil, bir eğitim kurumu, bir yaşam biçimi ve halkın çağdaş yaşama geçiş sürecini destekleyen en önemli Cumhuriyet kurumlarından biri olmuştur.

Kaynakça

- Akşit, E.E. (2005). *Kızların sessizliği: Kız enstitülerinin uzun tarihi*. İletişim Yayınları.
- Alpan, Z. (2003). *Örtünmeden giyinmeye: Terzilik ve modanın dünü, bugünü ve yarını paneli*. İTO Yayınları.
- Baydar, O. ve Özkan, D. (Ed). (1999). *75 yılda değişen yaşam değişen insan: Cumhuriyet modaları*. Bilanço 98. Tarih Vakfı Yayınları.
- Buxbaum, G. (Ed). (1999). *Icons of fashion: The 20th Century*. Prestel.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları içinde: Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi. No:4, 1-29. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.

- Buçukoğlu, M. S. (2020). Atatürk ve Cumhuriyet dönemi kültür politikalarının 20.yüzyıl içinde ulusallık/evrensellik kavramları ile güzel sanatlar alanındaki yeri. *The Journal of Social Science*. 7 (49), s. 223-232. Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.47272>.
- Can Arpaç ile yapılan sözlü tarih görüşmesi*. (5 Kasım 2010). Röportajı yapanlar: F.Dilek Himam Er, Burcak Pasin. İzmir.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Türkçe sözlük 1*. Ötüken.
- Cole, D. J. ve Deihl, N. (2015). *The history of modern fashion: From 1850*. Laurence King.
- Çeviklik Temin Eden Hareketler. (1939, Ocak 3). 7 GÜN, 12 (304), s. 8.
- Dalton, H. (2014). *Make do and mend*. Imperial War Museums.
- Darülbeydi Sanatkârlarından Hikmet Hanım. (1938, Mart 15). 7 GÜN, 1(1), s. 10-12.
- Göle, N. (1991). *Modern mahrem: Medeniyet ve örtünme*. Metis Yayınları.
- Himam, F.D. (2017). Sümerbank: Fashion, textiles, and the making of a national material culture. *DAPA, The Journal of Decorative and Propaganda Arts*, 28.
- İbrahim, E. (2023, Temmuz 23). *Sümerbank*.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sumerbank/?pdf=3364>
- İsmail Özdemir ile yapılan sözlü tarih görüşmesi*. (2014). Röportajı yapan: F.Dilek Himam Er. Bursa. İzmir Life, 20, Nisan 2003.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1995). Ataerkil örüntüler: Türk toplumunda erkek egemenliğinin çözümlenmesine yönelik notlar. *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*. Editör: Şirin Tekeli. İletişim Yayınları.
- Karakışla, Y. S. (2014). *Osmanlı hanımları ve kadın terzileri (1869-1923)*. Akıl Fikir Yayınları.
- Karlıklı, Ş., ve Tozan, D. (1998). *Cumhuriyet kıyafetleri*. Camev Yayıncılık.
- Koçu, R.E. (1969). Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü. Sümerbank Kültür Yayınları 255
- Laver, J. (2002). *Costume and fashion: A concise history*. Thames and Hudson.
- Lehnert, G. (2000). *A history of fashion in the 20th century*. Könemann.
- Newman, A. ve Shariff, Z. (2009). *Fashion A to Z*. Laurence Publishing.
- Ormanlar Ok, Ç. (1999). Giyim kuşam modaları. *75 Yılda Değişen Yaşam, Değişen İnsan, Cumhuriyet Modaları*, Oya Baydar, Derya Özkan (Ed.) içinde, Bilanço 98. Tarih Vakfı Yayınları.
- Özen, İ. (2020). 1940'larda bir moda düşkünlüğünün Türk edebiyatına yansımaları: Bobstil moda ve bobstil edebiyat. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 26(4), s. 951-970 DOI:10.22559/folklor.1247.
- Özkavruk Adanır ve E. & Himam Er, D. (2021). Hollywood'da kostüm tasarımının ortaya çıkışı: Travis Banton. *Arts Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, s. 111-132.
- Özkavruk Adanır, E., Kuleli, S., vd. (2016). "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Popüler Dergilerde Temsiliyeti", İletişimde Serbest Yazılar, Ed. Aylin Göztaş. Literatürk Akademia Yayınları.
- Özkavruk, E. ve Yılmaz, N. (2007). *Dokuma kumaş sözlüğü*, Cilt:1. Can Digital Baskı.
- Sevin, N. (1991). *XIII asırlık Türk kıyafet tarihine bir bakış*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şeftalici, H.S. (2005). Terziden tasarımcıya. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Sümerbank'ın Kuruluşu, Halı Semineri Özel Sayısı (t.y.). 189.

Turan, G. (2007). Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Gündelik Yaşam ve Tasarım. 4T Türkiye Tasarım Tarihi Topluluğu Bildiri Kitabı, İzmir 11 Mayıs 2007, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 36-54.

Yazgan Bulgun ve E, Özkavruk Adanır vd. (2015). *Türkiye baskı desenleri tarihi: Sümerbank örneği 1956-2001*. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım Mayruk ile sözlü tarih görüşmesi. (29 Temmuz 2004). Röportajı yapan: F. Dilek Himam Er. 29.07.2004, İstanbul.